

NEMZETI KÓD

História és „hírérték”

Alexa Károly

A kinek sikerül megérni-megélni ötven-hatvan esztendő, azaz mintegy kétgenerációnyi időt, azzal a nehezen feldolgozható ténnyel szembesül, hogy ami hajdan személyes, ifjúkori életeseménye, azaz élménye volt, az immár történelem. Megrendítő, ahogy váratlanul fel-felragyog egy emlék, akár a legkisebb apróság, egy szó, egy kép, egy mozdulat. Ahogy egy régi esendő, elmotyogott családi fronttörténet helyet foglal a história hadmenetében, ahogy egy régi fénykép ismeretlen alakjai kortársaivá válnak a történelmet alakító hírességeknek, ahogy egy tárgy elvet magáról rozsdát-penészt-patinát, és világítva vall az időről.

De hát ez az „idő” vajon tényleg maga a „valóság” volna, a hajdankor valósága? A hiteles, az igaz? Ez az a kérdés, amely a történelemmel való személyes találkozást oly nyugtalanítóvá teszi. Kis vidéki házamban tűnődöm, a nyirkos szüretéről a kályha mellé telepedve, fekete körmeimet bámulva. Olyan emlékképek járnak a fejemben a sötétülő és elcsöndesült alkonyatban, amikor egy váratlan pillanatban jelenné vált a múlt. Ahogy – mondjuk – hirtelen előkerült *Petőfi* egyetlen fényképe éppen egy évvel az ötvenhatos forradalom előtt, vagy ahogy a rádió előtt kuporgok, és megszólal benne *Kossuth* hangja 1974-ben – és máris ott voltam-voltunk 1848-ban...

Most a történelmet nekem (és pár százunknak) egy film hívja elő, amelyet a minap láttam a lakiteleki filmszemlén, itt, az asztalon, a félig telt (félig üres) pohár meg egy tál szőlő mellett a filmről egy DVD (CD? – soha nem fogom megtanulni, mi a különbség köztük) és egy könyv 2011-ből. A film is, a könyv is 1985-re emlékezik. A történelemre, amely nem vált történelemmé... Pontosabban fogalmazva: nem lett részese a történelemről való tudásunknak. Ám abban a pillanatban megnyílt ennek az esélye, ahogy a könyv (*Élő antológia – Lakitelek*, 1985. október 22.) négy évvel ezelőtt megjelent, és ahogy a film (*A vers ereje – Kádár félelme*) az idén elkészült. A film nem vett részt a filmek mostani versenyén, nem is lett volna ildomos, hiszen alkotóik tagjai voltak a zsűrinek. *Agócs Sándor* költő és az *Antológia Kiadó* vezetője az egyikük (a könyvet is ő adta ki), *Balogh László*, a Közzolgálati Közalapítvány kuratóriumának elnöke a másikuk. Ám szerepük „akkor” és most is más és több volt, mint az a könyv- vagy filmkészítőktől megszokott. Résztvevői és részesei voltak azoknak az időeknek, amelyeket a jelen most előhívott. Tanúk, akik tanúságtévévé váltak. Sándor, ahogy pályakezdő ifjúként ott szerénykedett mindenhol, ahol kellett, és Laci gondör derűje meg mindig tette kész kamerája el nem maradhatott a nyolcvanas évek – mondjuk így – nemzeti renitenskedéseiről.

A főszereplő azonban ki más lehetett volna, mint a most 15. alkalommal megrendezett lakiteleki filmszemle életre hívója és az akkori lakiteleki művelődési ház alkalmazottja, *Lezsák Sándor*? Az ő ötlete volt éppen harminc évvel ezelőtt, hogy a vers és a kép múzsáit „ártatlan” találkozóra hívja ide, a magyar alföld közepére: három képzőművészt kért föl, hogy tekintés ihletforrásnak néhány jelentős magyar költő versét. Ám a versek listáját nézve az emberben még ma is felsötétlenek az akkori kulturális politika egyszerre fenyegető és idétlen árnyai. Hiszen *Lezsák* szép akkurátussággal betűzdelt *Pilinszky*, *Weöres*, *Nagy László*, *Ratkó* és a hozzájuk hasonlóan még „éppen csak hogy” eltűrhetők közé a végképp tűrhetetlenekeket: a „csihéssé” vált *Nagy Gáspárt*, *Sziveri Jánost* és *Szócs Gézá*t, a legkeményebb utódállambelieket – *Szilágyi Domokost* és *Farkas Árpádot* – és, ami akkor főbenjáró vétek volt, az emigráció renitenseit: *Márait*, *Határ Győzöt*, *Kemenes Géfint*, *Tollas Tibort*. A verniszsázt *Pap Gáborra* bízta (ez sem volt akármilyen döntés), és felolvasóestet szervezett utána. Mit tesz Isten, majdnem pontosan harminc esztendeje történt mindez: október 22-én... Voltak vagy ötszázan – Pécestől Miskolcig, Győrtől Nyír-

egyházáig... És – idézem a fő szervező bevezetőjét – „a versek szabad fórumán először az [szóal meg], aki már nem lehet velünk: *Illyés Gyula*. Versének címe: Egy mondat a zsarnokságról.” Ez a vers a lehető legvörösebb posztó volt a hatalom szemében, mert tehetetlen volt vele szemben (nem volt politizáló társaság, ahol meg ne szólalt volna magnetofonról szerzője kántáló „rácegrespusztai” szóejtésével és hangnyomataival), és mindenki számára világos volt, hogy nemcsak 1950-et idézte, amikor íródott, hanem minden további letiport évtizedet is. Megjegyezném szerény magántörténelmi adalékként, hogy három évvel „ezelőtt”, 1982-ben a *Mozgó Világban* én köszönhettem születésnapján „Gyula Bátyánkat”, a lap névadóját, s ezt a feladatot úgy gondoltam helyénvalón megoldani, hogy jobb, ha nem én beszélek: tehát Érettségi tételek cím alatt összeállítottam egy több száz tételes *Illyés-szófordulat-és-mondatgyűjteményt*. Ebbe a szövegfolyamba el-elrejtve az „Egy mondatot”. Persze észrevettkék – „nekik” is volt szánya –, és *Agárdi Péter* üvöltözve „becstelenezett” le egy raporton, azaz csak kezdett volna... Mert akkor már azért – tisztesség ne essék szólván – nagy volt a pofánk. Már nem vettük komolyan a versből azt, hogy „a száj elé hulltan / pisszt jelző ujjban”... Egy évre rá (1983) repültünk is.

Rögzítsük: 1985. október 22-én a lakiteleki művelődési házban zajlott le – történt meg! – az első nyilvános demonstráció Magyarországon az 1956-os forradalom emlékére.

Döbbenetes tény, hogy ez a félezer főt mozgató és szellemével az egész országot besugárzó esemény (amelyet fölerősített a Szabad Európa Rádió, és „visszaigazoltak” a rapid hatósági eljárások is) nem érte el a tömegkommunikáció „ingerküszöbét”. Vessük csak tekintetünket a Duna-partra az Erzsébet híd környékén! Ugyanekkor – 1985. október 15–17-én – rendezték az Európai Kulturális Fórummal egy időben azt az

alternatív kulturális fórumot, amelyet látványos és mosolygó erélyvel betiltottak a hatóságok – a világsajtó aktív részvétele mellett. Szerénységem is jelen volt a Duna Intercontinental előcsarnokából *Eörsi István* lakására vonuló „ellenzéki” „polgári” „demokraták” között, ahol szintén erőteljes médiajelenlét volt észlelhető – visszafogottan fogalmazva. Kakukktójas lehettem, akinek a legfőbb élménye a „balhén” túl az volt, ahogy a bejárati ajtó mellé volt felakasztva a költő József Attila-díjának égővörösbzen pompázó oklevele, nagyjából akkorról, amikor az Egy mondat a zsarnokságról született. Véletlen, persze. Ebből az eseményből hír lett, a hírből emlék, s ebből egy nemzedékkel utóbb szaktörténészek buzgólkodása folytán történelem. Azaz pontosítsunk: a történelemről való beszéd. Egyfajta beszéd.

Mert – ugye – a történelem objektivitását aligha lehet megkérdőjelezni. Azaz visszajáról fogalmazva: az elmúlt idő tényeit lehetetlen meg nem történtté tenni. Ahogy mondani szokás: ami megtörtént, azt a mindenható Úristen sem teheti meg nem történtté. Ez a közhelyes igazság persze nem teszi megengedhetlenné és vitathatatlaná az azoknak az állításoknak a létét, amelyeket a historiáról való beszéd elvár magától. A történelemről való beszéd soha nem lehet „pontos”, soha nem fedheti le azt, ami megtörtént. És ne is gondoljunk a nyilvánvaló hamisításokra, a tudatos elhallgatásokra, a manipuláció egyéb – és mindig érdek vezérelte – eseteire.

Nincs alku: résen kell lenni. Soha nem adni fel a pontosítás, a kiigazítás, a helyreállítás köteleit. Tehát – újra mondván – soha el nem felejtetni azt, hogy a történelem valósága nem azonos, mert nem lehet azonos, azokkal az – engedjük meg: jóhiszemű – ráfogásokkal, amelyek történetírásnak nevezik magukat. És soha ne zárjuk ki azt sem, hogy a múlt elhallgatott tényei évtizedekkel utóbb hirtelen akár még hírré is válhatnak. Ha előkerül – mondjuk – egy oklevél, egy elkallódott emlékirat, egy „lucidus” elméjű bölcs aggastyán. Ha előbukkan egy könyv, elkészül egy film.

A történelemről való beszéd soha nem lehet „pontos”, soha nem fedheti le azt, ami megtörtént.